

КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ: СТАН І ТЕНДЕНЦІЇ

Василевич В.В.,

*доктор юридичних наук, професор
учений секретар Вченої ради
Національної академії внутрішніх справ
orcid.org/0000-0001-9351-4219*

Василевич В.В. Кримінально-виконавча політика України: стан і тенденції.

Стаття присвячена питанням формування і розвитку кримінально-виконавчої політики України на сучасному етапі її становлення, як правової системи держави. Політика відображає принципи, стратегію, основні напрямки та форми досягнення соціальних цілей, що стоять перед суспільством, його політичними і владними структурами. Варто зазначити, що мета соціальної політики має складну ієрархію, яка залежить від характеру і спрямованості діяльності держави та її органів щодо реалізації цієї діяльності. Окрім того кримінально-виконавча політика в Україні спрямовує діяльність держави, і її відповідних органів на профілактику злочинів та інших правопорушень, адже їхнє своєчасне відвернення і припинення, реалізацію відповідальності осіб, які скоїли злочини, виконання покарання щодо засуджених і досягнення його цілей.

Водночас політика у сфері виконання кримінальних покарань є логічним відображенням загальної та кримінальної політики держави, проявом державної стратегії забезпечення національних інтересів та громадської безпеки, необхідним елементом вираження ставлення держави та суспільства до злочинності, можливості боротьби з нею, а також підтримання правопорядку. Врегулювання норм кримінально-виконавчого законодавства, норм кримінального законодавства у частині призначення та виконання покарань завжди корелюють з актуальними змінами видів та способів скоєння злочинів, загальною динамікою та станом злочинності у певний період, сучасними внутрішніми та зовнішніми кримінологічними загрозами.

В рамках кримінально-виконавчої політики розробляються основні напрямки, форми та методи виконання покарань, застосування інших заходів кримінально-правового характеру, надання виправного впливу на засуджених, взаємодії системи виконання покарань з іншими державними органами та громадськими формуваннями.

Політика держави у цій сфері багатопланова і, в першу чергу, вона визначає основи кримінальної політики, яка являє собою заснований на об'єктивних законах розвитку суспільства напрямок діяльності державних і громадських органів з охорони інтересів народу від злочинних посягань, виконання заходів державного примусу до осіб, які їх вчинили, а також заходів з попередження злочинів. Цілі і завдання сучасної кримінально-виконавчої політики базуються на вироблених міжнародним співтовариством положеннях про поведження із засудженими, відповідних міжнародних актах, досягненнях науки.

Ключові слова: політика, наука, дослідження, кримінально-виконавча політика, політика у сфері виконання кримінальних покарань, пенітенціарна політика, політика у сфері поведження із засудженими, сучасні етапи кримінально-виконавчої політики.

Vasylevich V.V. Criminal enforcement policy of Ukraine: state and trends.

The article is devoted to the issues of formation and development of the criminal enforcement policy of Ukraine at the current stage of its formation as the legal system of the state. Politics reflects the principles, strategy, main directions and forms of achieving social goals facing society, its political and power structures. It is worth noting that the goal of social policy has a complex hierarchy, which depends on the nature and orientation of the activity of the state and the bodies related to the implementation of this activity. In addition, the criminal enforcement policy in Ukraine directs the activities of the state and its relevant bodies to the prevention of crimes and other offenses, because their timely prevention and termination, the realization of

the responsibility of persons who committed crimes, the execution of punishment for the convicted and the achievement of its goals.

At the same time, the policy in the field of execution of criminal punishments is a logical reflection of the general and criminal policy of the state, a manifestation of the state strategy for ensuring national interests and public safety, a necessary element of expressing the attitude of the state and society to crime, the possibility of fighting it, and maintaining law and order. Regulation of the norms of criminal law enforcement, norms of criminal legislation in terms of the appointment and execution of punishments are always correlated with actual changes in the types and methods of committing crimes, the general dynamics and state of crime in a certain period, modern internal and external criminological threats.

As part of the criminal enforcement policy, the main directions, forms and methods of execution of punishments, the application of other measures of a criminal law nature, the provision of corrective influence on convicts, the interaction of the system of execution of punishments with other state bodies and public formations are developed.

State policy in this area is multifaceted and, first of all, it defines the foundations of criminal policy, which is based on the objective laws of the development of society, the direction of activity of state and public bodies to protect the interests of the people from criminal encroachments, the implementation of measures of state coercion against persons, who committed them, as well as measures to prevent crimes. The goals and objectives of modern criminal enforcement policy are based on the international community's provisions on the treatment of convicts, relevant international acts, and scientific achievements.

Key words: policy, science, research, criminal enforcement policy, policy in the field of execution of criminal punishments, penitentiary policy, policy in the field of treatment of convicts, modern stages of criminal enforcement policy.

Постановка проблеми. Функції держави щодо керівництва зовнішніми і внутрішніми сферами суспільного життя знаходять своє вираження у здійснюваній нею політиці, одним із напрямів якої є політика у сфері боротьби зі злочинністю. Ця політика, своєю чергою, має власні складові. Переважна більшість науковців як такі складові виділяють: кримінально-правову, кримінально-процесуальну, кримінологічну та кримінально-виконавчу політики. Як справедливо зауважує Ю.В. Кернякевич-Танасійчук, у системі політики у сфері боротьби зі злочинністю на окрему наукову увагу заслуговує кримінально-виконавча політика як окрема її складова, яка, перебуваючи у тісному взаємозв'язку з її іншими елементами, виступає «активним учасником» процесу взаємодії, що в кінцевому результаті забезпечує ефективну реалізацію політики у сфері боротьби зі злочинністю [1, с. 9]. Слід зауважити, що до визначення змісту поняття кримінально-виконавчої політики серед науковців існують різні точки зору. Більше того, ця складова політики у сфері боротьби зі злочинністю в доктрині кримінально-виконавчого права іменується не однаково. Окрім наведеного, використовується, зокрема, термін «політика у сфері виконання кримінальних покарань» (а у зв'язку із законодавчими новелам останнього часу до цього ще додають «та пробації»). Тому підлягає з'ясуванню питання щодо того, який із уживаних у науці термінів більш вдало віддзеркалює сутність досліджуваного поняття.

Стан опрацювання. Слід також зауважити, що суттєвими науковими напрацюваннями щодо забезпечення функціонування інституту кримінально-виконавчої політики держави мають: Є.Ю. Бараш, І.Г. Богатирьов, О.М. Джужа, О.Г. Колб, В.Я. Конопельський, О.М. Литвинов, В.О. Навроцький, А.Х. Степанюк, та багато інших. Крім, того слід враховувати ряд суттєвих проблем у функціонуванні зазначеного інституту та поетапну європеїзацію та гуманізацію процесів у відповідній сфері.

Метою статті є визначення сутності кримінально-виконавчої політики України: стан і тенденції та етапи її розвитку.

Виклад основного матеріалу. На нашу думку, сучасній науковій спільноті немає єдиної позиції щодо переліку завдань кримінально-виконавчої політики, однак деякі з них часто повторюються у працях різних авторів.

Іноді зазначається, що термін «кримінально-виконавча політика» є більш вдалим, оскільки: 1) в національній системі права України існує галузь кримінально-виконавче право та 2) основний спеціальний нормативно-правовий акт має відповідну назву – кримінально-виконавчий кодекс – який є не лише регулятором кримінально-виконавчих відносин, а й наслідком кримінально-виконавчої політики [1, с. 21].

З даної точки зору вважаємо за необхідне звернути увагу, що назва галузі права має можливість змінюватися (раніше, наприклад, було виправно-трудова право), так само як і назва «основного спеці-

ального нормативно-правового акта». Також, слід зауважити і на саме співвідношення системи права і системи законодавства. Найперша завжди є соціально обумовленою, а також містить об'єктивний характер, друга – не обов'язково, через те, що формується вольовим рішенням суб'єкта законотворення, яке в будь-який час є суб'єктивним, і може бути невпорядкованим, помилковим. На даній підставі звертаємо увагу, що назва нормативно-правового акта не може бути орієнтиром при вирішенні відповідного питання. Що ж стосується назви галузі права, то вона теж є похідною від політики, оскільки «закріплює у своїх нормах основні положення політики держави у сфері кримінальних покарань» [2, с. 11].

Крім того відзначаємо, що «кримінально-виконавча політика» не є нормативно-визначеним терміном, це лише доктринально виділений напрям політики в сфері боротьби зі злочинністю, про подолання (зниження, зменшення рівня) йдеться в цілій низці нормативно-правових актів. Тобто сама назва даного напрямку політики утворює доктрина кримінально-виконавчого права або законодавець. При цьому останній робить це не прямо, а підчас (попутно, в процесі) вирішення зовсім інших, як правило, більш локальних завдань. З іншого боку, якщо вести мову про напрямки політики у сфері боротьби зі злочинністю, то виділення поряд з кримінально-правовим, кримінально-процесуальним, кримінологічним напрямками такого напрямку як «у сфері виконання кримінальних покарань» не є логічним. Така назва відверто «випадає» із загального ряду. Тому, зважаючи на те, що досліджувана політика не є ізольованим штучним утворенням, а виступає як напрям (складова, елемент) політики держави у сфері боротьби зі злочинністю, видається більш послідовним іменувати її кримінально-виконавчою політикою, а не політикою у сфері виконання кримінальних покарань [3, с. 133].

В літературі існує точка зору, згідно з якою кримінально-виконавча політика є завершальною ланкою та кінцевим етапом у системі політики у сфері боротьби зі злочинністю [1, с. 17].

Крім того кримінально-виконавча політика у концентрованому вигляді містить завдання, принципи, стратегія, основні напрямки, форми та методи контролю держави за злочинністю. Ця політика має виражати та забезпечувати захист прав і законних інтересів громадян України від злочинних посягань, адже відповідно до ст. 3 Конституції України «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визначаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави» [4].

Кримінальна політика поділяється на кримінально-правову, кримінально-процесуальну і кримінально-виконавчу. Кримінально-правова політика – напрямок діяльності законодавчих і правозастосовних органів по створенню кримінального законодавства, криміналізації та декриміналізації, пеналізації та депеналізації, диференціації кримінальної відповідальності. Кримінально-процесуальна політика – напрямок діяльності правотворчих і правозастосовних органів по створенню і застосуванню форм реалізації кримінального закону на всіх етапах його дії. Кримінально-виконавча політика — напрямок діяльності державних і громадських органів в галузі виконання кримінальних покарань.

Кримінально-виконавча політика не є особливою політикою, а є частиною єдиної політики держави і безпосередньо впливає з кримінальної політики. Разом з тим, вона впливає на кримінальну політику. Це передусім відноситься до визначення системи покарань, окремих їх видів, до практики призначення покарань [5].

У кінцевому підсумку політика у названій сфері впливає на правоохоронну політику в цілому і частково на прийняття рішень щодо профілактики рецидивної злочинності, адаптації осіб, які відбули покарання, і надання їм допомоги.

Сучасні проблеми кримінально-виконавчої політики України обумовлені відсутністю в українській науці і соціальній практиці адекватного уявлення щодо поняття і сутності цієї політики як соціально-правового явища.

Якщо виходити з етимології поняття «політика» (від грецького *πολιτικά* – мистецтво управління державою), під кримінально-виконавчою політикою слід розуміти самостійну галузь державно-правової діяльності уповноважених на те суб'єктів соціального управління щодо визначення обов'язкових до виконання керівних ідей, принципів, доктринальних положень, установок, вимог, цілей та завдань у сфері забезпечення ресоціалізації осіб, які відбувають покарання, котрі відповідали б законам та закономірностям соціалізації особистості, збалансовано забезпечували задоволення законних прав та інтересів громадянина, суспільства і держави [5].

Варто зазначити, що на сучасному етапі оптимізація кримінально-виконавчої політики неможлива без забезпечення наступності. З цього погляду одним із напрямів кримінально-виконавчої політики є подальша гуманізація умов відбування покарання у місцях позбавлення волі, приведення їх у відповідність до міжнародних стандартів.

Також на сьогоднішній день після запропонованої Мін'юстом України презентації «Реформи пенітенціарної системи» визначено основні проблеми в системі, основні пріоритети реформи, а також цілі та ключові завдання.

Існують різні оцінки того, що було зроблено за ці роки. Є офіційна точка зору, яка підтримується низкою міжнародних структур, про те, що система виконання покарань стала більш гуманною та відкритою для інститутів громадянського суспільства. З цією оцінкою солідарні більшість вчених, які досліджують пенітенціарні проблеми.

Водночас не можна не погодитися з думкою М.В. Романова, який констатує, що реформа кримінально-виконавчої служби не відрізняється системним підходом, не зорієнтована на перспективу, не враховує існуючі проблеми (наприклад, проблема окупованих територій та території проведення антитерористичної операції) і не має чіткого плану дій.

Автор виділяє такі основні недоліки сформульованої реформи Міністерства юстиції України:

1. Роблять ставку на ресоціалізацію при тому, що зміст цього поняття є незрозумілим і невизначеним.
2. Курс на демілітаризацію і введення нових людей у систему органів виконання покарань неможливий при плановому збереженні 80% «старого» персоналу.
3. Відмова від скорочень та ротаций на рівнях СІЗО та УВП є помилкою, оскільки більшість проблем і порушень відбувається саме на рівнях СІЗО і УВП.
4. Розробка нового законодавства не є «реформаторською» ідеєю, оскільки цей процес відбувається постійно і, треба відзначити, дуже повільно та нерідко неякісно.
5. Порочна практика спроб здійснення реформ без відповідного їх Фінансування[6].

На визначення механізмів оптимізації діяльності слідчих ізоляторів, установ виконання покарань та підприємств установ виконання покарань спрямований затверджений постановою КМ України Порядок оптимізації діяльності слідчих ізоляторів, установ виконання покарань та підприємств установ виконання покарань від 7 червня 2017 року № 3964 [7].

Водночас кримінально-виконавча політика повинна відповідати і міжнародній політиці, зокрема у сфері дотримання міжнародних стандартів поводження із засудженими.

До найактуальніших завдань, що стоять перед кримінально-виконавчою політикою, також відносяться забезпечення всебічного контролю за дотриманням персоналом УВП вимог чинного законодавства, парламентських і урядових рішень з використанням можливостей суду, прокуратури, органів державної виконавчої влади, місцевого самоврядування, об'єднань громадян, окремих фізичних осіб у межах наданих їм законом повноважень; стимулювання на державному рівні формування об'єднань громадян, які ставлять собі за мету сприяння удосконаленню діяльності кримінально-виконавчої системи України, надання їм допомоги та підтримки; розгортання в засобах масової інформації широкомасштабного об'єктивного висвітлення ролі кримінально-виконавчої системи в житті суспільства і держави, яка забезпечує громадську безпеку та моральне відродження українського суспільства; створення громадських фондів для УВП за рахунок добровільних внесків, відрахувань і пожертвувань підприємств, організацій, установ і окремих громадян; втілення в практику діяльності УВП новітніх наукових досягнень і технологій, зокрема методик впливу на особистість; створення в УВП умов, які стверджують загальнолюдські цінності, культуру людини, ідеали добра, справедливості та гуманізму, дають засудженим уроки моральності, милосердя, людяності, формують систему знань, умінь та навичок, можливість відчувати себе особистістю, у долі якої зацікавлені суспільство і держава; забезпечення соціального та правового захисту персоналу УВП з проблем загальноосвітнього, побутового, юридичного і методичного характеру виходячи з об'єктивних потреб якісного виконання ним своїх функцій та ресоціалізації засуджених; створення державної системи опіки з метою надання допомоги і підтримки звільненим із місць позбавлення волі в адаптації до життя в умовах вільного суспільства.

Головними критеріями оцінки цілей і завдань кримінально-виконавчої політики є відповідність їх змісту природі людини, нормам права і моралі цивілізованого суспільства, забезпечення збалансованого задоволення законних прав та інтересів громадян, суспільства і держави, системне вираження всього комплексу основних складових проблем пенітенціарної функції держави, максимальне і ефективне використання у справі ресоціалізації злочинців усього національного потенціалу.

Реалізуючи названі цілі й завдання, кримінально-виконавча політика створює першооснову ефективної практики виконання покарань в Україні.

На сьогоднішній день вважається доведеним і безсумнівним той факт, що первісні фундаментальні основи кримінально-виконавчої політики закладаються в обраних суспільством концепціях кримі-

нального покарання, закріплених у правовій політиці держави у сфері боротьби зі злочинністю та кримінальному законодавстві [8].

Висновки. Отже, виходячи з вище зазначеного, цілями сучасної кримінально-виконавчої політики України є захист прав і законних інтересів громадян, юридичних осіб і держави від злочинних посягань; забезпечення законності і справедливості при виконанні кримінальних покарань; ресоціалізація осіб, які відбувають кримінальні покарання.

Також слід наголосити на ключовій ролі кримінально-правової політики в системі політики у сфері боротьби зі злочинністю, яка одночасно перебуває в постійній активній взаємодії з кримінально-процесуальною, кримінально-виконавчою, кримінологічною складовими політики у сфері боротьби зі злочинністю. Водночас з огляду на аналіз численних визначень поняття «кримінально-правова політика» можна окреслити окремі його значення, а також доцільно розглядати як напрям діяльності держави.

Список використаних джерел:

1. Кернякевич-Танасійчук Ю.В. Кримінально-виконавча політика України: монографія. Івано-Франківськ: Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника, 2019. 336 с.
2. Степанюк А.Х. Поняття кримінально-виконавчого права. Кримінально-виконавче право: підручник / К.А. Автухов, І.Г. Богатирьов, О.В. Гальцова та ін.; за заг. ред. Б.М. Головкина, А.Х. Степанюка. 2-ге вид, перероб. і допов. Харків: Право, 2019. Розд. 1. С. 10–18.
3. Пащенко О.О. «Кримінально-виконавча політика» чи «політика у сфері виконання кримінальних покарань»: підходи до визначення поняття. *Право та державне управління*. 2022 р., № 1. DOI <https://doi.org/10.32840/pdu.2022.1.19>.
4. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96ВР/Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
5. Поняття та зміст кримінально-виконавчої політики України. Мего-Інфо. Юридичний портал №1. URL: <http://mego.info/%D0%BC%D0%B0%D1%82%D0%B5%D1%80%D1%96%D0%B0%D0%BB/1-%D0%BF%D0%BE%D0%BD%D1%8F%D1%82%D1%82%D1%8F->.
6. Романов М. Чи буде справжня пенітенціарна реформа? URL: <http://khp.org/index.php?id=1473358668>.
7. Про порядок оптимізації діяльності слідчих ізоляторів, установ виконання покарань та підприємств установ виконання покарань: Постанова Кабінету Міністрів України від 07.06.2017 р. № 396. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/396-2017-п>.
8. Фролова О.Г. Концепції покарання і кримінально-виконавча політика держави. Кримінально-виконавча політика України та Європейського Союзу: розвиток та інтеграція: зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 27 листоп. 2015 р.) Київ: Ін-т крим.-викон. служби, 2015. С. 235.